

Esej

MARKO KARAMATIĆ

Franjevačka teologija Sarajevo

ZLATKO UGLJEN

Akademija znanosti i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

NINA UGLJEN ADEMOVIĆ

Arhitektonski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Vjersko i kulturno središte Plehan

Projekt crkve Svetog Marka s pratećim prostorima i samostanom u Plehanu (Republika Bosna i Hercegovina) izrađen je 1993, tu su ovdje prezentirane do sada sagrađene građevine. Vjersko središte gradi se kao zamjena za crkvu i samostan izgrađenih početkom dvadesetog stoljeća i uništenih u ratnim razaranjima 1992. godine. Projekt se temelji na lokalnoj graditeljskoj baštini u vidu ambijenta ostvarenog suvremenom interpretacijom prizemnih panonskih kuća iz kojih se izdiže snažan valjkasti volumen crkve sa zenitnim osvjetljenjem unutrašnjosti. Crkva je građevinski dovršena bez unutarnjeg uređenja, s time da je programirano njeno opremanje djelima nekolicine suvremenih umjetnika.

Ključne riječi:

Ugljen; Plehan; franjevci; vjersko i kulturno središte; Bosna i Hercegovina

Essay

MARKO KARAMATIĆ

Franciscan theology in Sarajevo

ZLATKO UGLJEN

The Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina

NINA UGLJEN ADEMOVIĆ

Faculty of Architecture, University of Sarajevo

The Plehan Religious and Cultural Centre

The Church of St. Mark with additional structures and a monastery in Plehan (Republic of Bosnia and Herzegovina) was designed in 1993. This essay presents the structures that have currently been built. The religious centre is being built as a replacement for an early 20th century church and monastery that were destroyed in the war in 1992. The project is based on local architectural heritage in its atmosphere, which is created through a modern interpretation of a single-storey Pannonian house from which the forceful, column-shaped volume of the church rises, lit with internal zenith lighting. The church has been constructed but not internally decorated, however it has been planned to outfit the church with the works of a number of modern artists.

Key words:

Ugljen; Plehan; Franciscans; religious and cultural centre; Bosnia and Herzegovina

Plehanski brežuljak na južnom rubu posavske ravnice, u blizini Dervente, sa samostanom i crkvom sv. Marka, stoljetno je duhovno i kulturno središte toga dijela posavskoga kraja koje vode bosanski franjevci. Tragovi njihove višestoljetne prisutnosti sežu sve do srednjega vijeka. Prvotni samostan potječe pak iz kasnijeg vremena, s konca osmanske vladavine u BiH. Novi je izgrađen 1932. po projektu Karla Pařika (1857. – 1942.), uglednoga arhitekta češkoga podrijetla, koji je svoj radni vijek proveo u Bosni i Hercegovini. U njega je integriran i dio staroga samostana. Zajedno sa samostanom i crkvom (izgrađena 1898. – 1902.), Pařik je ostvario ideju dvorca na brijegu s pogledom na

A hill in Plehan on the southern edge of the Posavina plain near Derventa, upon which stand a monastery and the Church of St. Mark, has been the spiritual and cultural centre of this part of Posavina for centuries. It is run by Bosnian Franciscans, traces of whose centuries-long presence stretch all the way to the Middle Ages. The original monastery stems from later times, from the end of Ottoman rule in Bosnia and Herzegovina. It was built anew in 1932 according to a design by Karlo Pařik (1857 – 1942), a respected architect of Czech descent, who spent his career in Bosnia and Herzegovina. The design of the new monastery also incorporates part of the old monastery. With

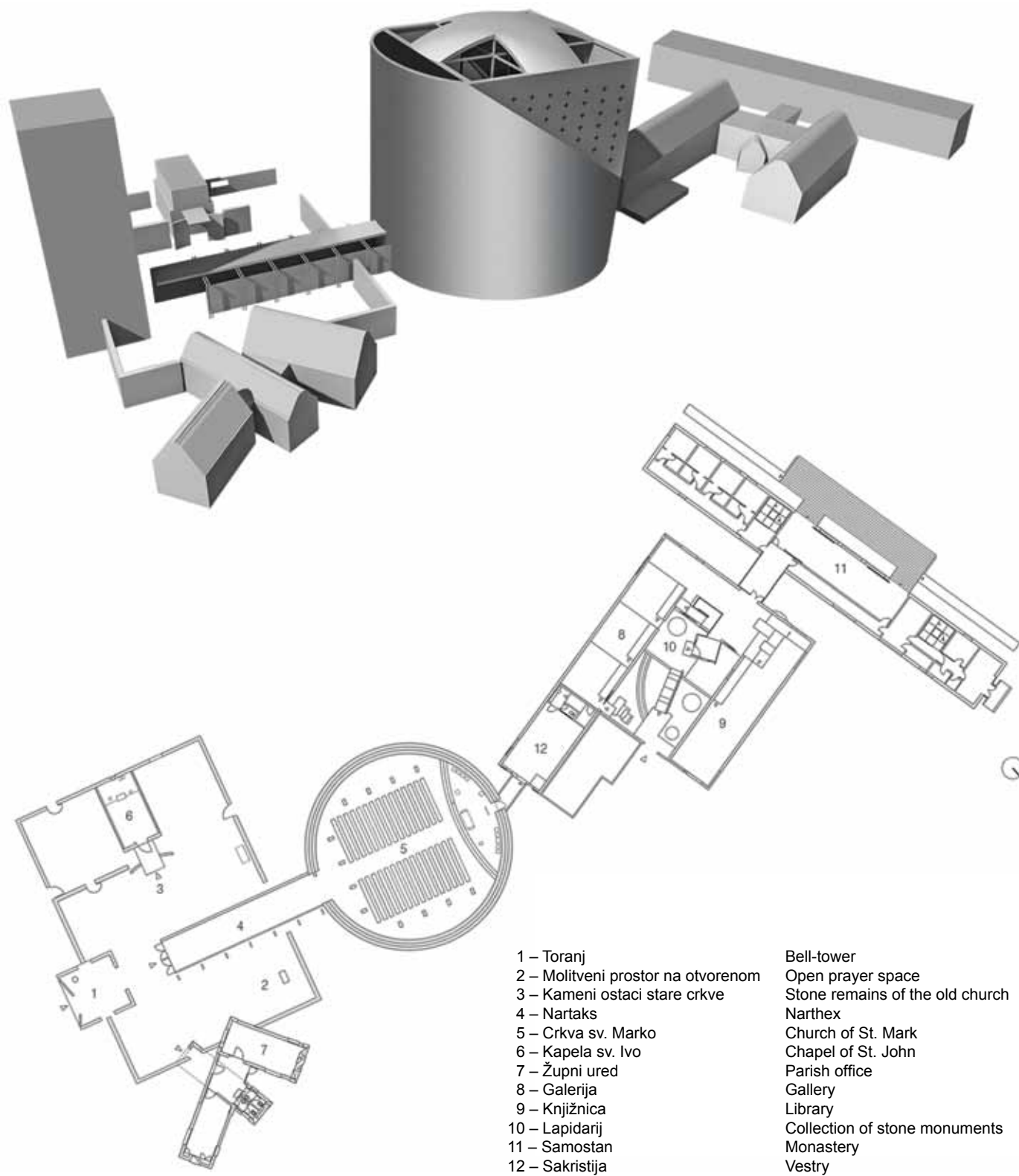
Crkva sv. Marka, maketa

Church of St. Mark, scale model

Crkva sv. Marka, osnovni volumen crkve

Church of St. Mark, basic church volume

Crkva sv. Marka, maketa i tlocrt prizemlja

Church of St. Mark, scale model and ground floor layout

posavske ravnice na sjeveru, dolinu Bosne na istoku te na brežuljkasti krajolik na jugu i zapadu. S tornjićima, s prelomljenim krovovima i dva crkvena zvonika odavao je sliku starih dvoraca koji dominiraju okolicom. Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća umjetničkom donacijom fra Vjeko Bože Jarka samostan je stekao zbirku reprezentativnih djela suvremene likovne umjetnosti u kojoj su zastupljena brojna afirmirana imena hrvatskih i bosanskohercegovačkih slikara i kipara, a i crkva je dobila nov umjetnički izgled. Zbirka se s vremenom povećavala stjecanjem novih djela te je postala kulturnim znakom Plehana.

the monastery and church (built between 1898 and 1902), Pařík realized his idea of a castle on a hill with a view of the Posavina plain to the north, the Bosna valley on the east, and the hilly landscape to the south and west. With its towers, fractured roofs, and two bell towers, he imparted the image of an old castle dominating its surroundings. In the 1970's and 1980's, an artistic donation by Brother Vjeko Božo Jarak anointed the monastery with a collection of representative works of modern art containing numerous acclaimed painters and sculptors from Croatia and Bosnia and Herzegovina, giving the monastery a new artistic appearance.

Crkva sv. Marka, pejsažni ambijent

Church of St. Mark, surrounding landscape

Umjetnička i kulturna dogradnja tek što je bljesnula, devedesetih je godina prošloga stoljeća doživjela istu onu sudbinu koja je pogodila cijelu bosansku Posavinu: sve je porušeno i spaljeno, ugašeni su brojni životi, stanovništvo je prognano (1992.). U plamenu su nestali obiteljski domovi, uništena su gospodarstva, razoreni samostan i crkva. Posvuda su stršile ruševine i zgarišta, život je utihnuo. Iz samostana su spašene zbirka umjetnina i knjižnica premještanjem u Slavonski Brod, a umjetnička djela od kamena i bronce, koja nisu izvučena iz crkve, potpuno su uništena.

U jeku rata, dok mu se još nije nazirao kraj, franjevci su razmišljali o povratku iz izbjeglištva u Hrvatskoj, ali i o izgradnji novoga samostana i crkve kao izraza nade u novi život. Odlučili su se na izradu projekta koji bi bio simbolom novoga početka (1993.). Izbor je, nimalo slučajno, pao na arhitekta Zlatka Ugljena, „uglednog predstavnika bosanske škole moderne arhitekture utemeljene od svjetski poznatog teoretičara i projektanta Neidhardta“¹. Poznato je, naime, da je struka visoko vrednovala njegov dotadašnji rad te da je dobitnik više domaćih i inozemnih priznanja. U oblikovanju sakralnih prostora stekao je iskustva tijekom 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća radeći na nekoliko zapaženih projekata: Bijeloj džamiji u Visokom, katedrali u Mostaru (ideja), crkvi u Tuzli i Foči kod Doboja, interijeru crkve sv. Pavla u Sarajevu. Ugljen je, uz to, blisko povezan s pojedinim franjevcima, što unekoliko podsjeća na onu crtu bliskosti koju je slovenski arhitekt Jože Plečnik (1872. – 1957.) gajio prema Bosni Srebrenoj, čega je najbolji znak njegova već znamenita franjevačka crkva sv. Ante u Beogradu.

Ugljenova arhitektonska djela korespondiraju s duhovnom i kulturnom poviješću kraja gdje nastaju. U njima se zapaža refleks kulture tradicijskoga graditeljstva, što međutim ne isključuje arhitektonske oblike nadregionalnog i univerzalnog karaktera također i u projektnim zamislima sakralnih prostora.

Crkva sv. Marka i kapela sv. Ive

Marko Karamatić, Zlatko Ugljen, Nina Ugljen Ademović: Vjersko i kulturno središte Plehan / The Plehan Religious and Cultural Centre

Church of St. Mark and Chapel of St. John

Strop crkve sv. Marka

Church of St. Mark – ceiling

Strop crkve sv. Marka

Church of St. Mark – ceiling

ra. Najbolji primjer takvih univerzalno-inovativnih arhitektonskih oblika, uz primjenu modernih tehnološko-konstruktivskih metoda, jest mostarska katedrala (ideja) koja je, u konačnici, zamišljena kao „arhitektonski izraz za svaku točku svijeta“². Ona je u osnovi namjenski kršćanski sakralni prostor, ali je istodobno po svojim arhitektonskim oblicima kuća otvorenih vrata za sve ljude bilo koje svjetonazorske ili vjerske pripadnosti, što je i poruka cjelovito shvaćenog humanizma. Svim je ljudima pod njezinim svodovima otvoren prostor promišljanja o sebi i svijetu, „u njoj se svaki vjernik posebno i svaki pojedinačni posjetilac osjećaju u jedinstvu s vlastitim životnim nazorom“³. Ako izuzmemo katedralu, sakralni prostor za sve četiri strane svijeta, Ugljenova sakralna djela redovito korespondiraju s regionalnom i lokalnom poviješću i graditeljskom kulturom: sve ih naime „povezuje zajednička nit simbolnog jezika tradicije“⁴. Arhitekt uspostavlja kreativnu poveznicu između prošlosti i sadašnjosti uvažavajući pritom prirodni okoliš, graditeljski ambijent i uopće tradicijski kulturno-povijesni kontekst. Poveznicu s tradicijom arhitekt asocijativno uspostavlja s autohtonim graditeljstvom višestoljetne, pa čak i tisućljetne povijesti. Stoga ne iznenađuje da su mu i predromanički sakralni prostori Bosne i Dalmacije izvor inspiracije, kao naprimjer za crkvu u Foči kod Doboja (srušena 1992. u vrijeme realizacije), koja je poput skulpture integrirana u prirodni okoliš na platou brežuljka Kunare. Ona izrazito ukazuje na činjenicu da simbolizam u njegovu djelu postaje sve snažniji i izražajniji. Polazeći od Plehana kao višestoljetnog duhovnog i kulturnog središta Posavlja, Ugljen je razvijao arhitektonsku ideju s oslonom na taj specifični povijesni kontekst, na duhovnu i kulturnu baštinu. Cilj mu je bio da arhitektura Plehana ne bude tek znak vrsne funkcionalnosti nego još više da bude simbolom svega onoga što su franjevci tijekom stoljeća dali i daju duhovnoj i kulturno-civilizacijskoj slici toga kraja.

Oltar crkve sv. Marka

Crkva sv. Marka, likovni program:
Ljubo Ivančić, Raspeće
Engleski

Church of St. Mark, art programme:
Ljubo Ivančić, The Crucifix

Crkva sv. Marka, likovni program: Zlatko Keser, Pieta

Church of St. Mark, art programme: Zlatko Keser, Pieta

- Crkva sv. Marka, likovni program: Edo Murtić, likovno rješenje vrata crkve
- Church of St. Mark, art programme: Edo Murtić, art solution for the church doors

← Church of St. Mark, art programme: Šime Vulas, The Cross

← Church of St. Mark, art programme: Šime Vulas, Križ

Prije gotovo desetljeće i pol ugledni zagrebački povjesničar umjetnosti Radovan Ivančević (1931. – 2004.), analizirajući projekt Zlatka i Nine Ugljen *Vjersko i kulturno središte Plehan*, napisao je da u njemu vidi sretan spoj racionalizma i mašte, zamisao cjeline „izuzetne dinamike, optimizma i vedrine“. Ako se izvede, pisao je tada Ivančević, neće to biti samo „originalno, skladno i kvalitetno rješenje“ za duhovne potrebe jedne sredine nego još više „svijetli primjer za cijelu kulturnu regiju kako se može i treba smiono i kreativno graditi, umjesto dosadnog i nemoćnog imitiranja zastarjelih rješenja“. Plehan će „postati nezaobilazni pojam u povijesti crkve i povijesti umjetnosti Bosne i Hercegovine i pouzdano ostati jedan od izuzetno svijetlih primjera suvremene sakralne arhitekture u nas i u Europi“. On će u budućnosti, zaključuje Ivančević, „svjedočiti o kulturi i intuiciji onih koji su zatražili projekt od vrsnog i provjerenog arhitekta Zlatka Ugljena“⁵.

Plehanski projekt konceptijski izrasta iz duha tradicijske kulture posavskoga kraja kojemu su

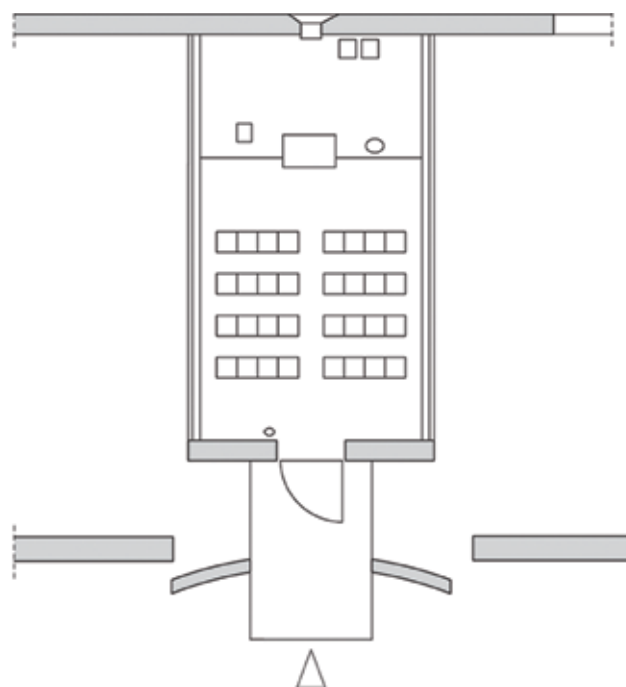
The collection increased as new works were added, becoming a cultural symbol of Plehan.

This artistic and cultural growth had only begun when it became subject to the same fate that befell all of Bosnian Posavina in the 1990's — everything was destroyed and burnt, numerous lives were extinguished, and the local population was expelled (1992). Family homes disappeared in flames, businesses were destroyed, and the monastery and church were devastated. Ruins and desolation was everywhere, and life became silent. The art collection and library of the monastery were saved and moved to Slavonski Brod, but the bronze and stone works of art that were not removed from the church were completely destroyed.

In the echoes of the war, before any end was in sight, the Franciscans had already begun thinking about returning from their exile in Croatia, as well as about rebuilding the monastery and church as an expression of hope in a new life. They decided to create a project symbolizing a new beginning

Kapela sv. Ive, pogled i tlocrt

Chapel of St. John, view and layout

Kapela sv. Ive

Chapel of St. John

pečat dali franjevci svojim višestoljetnim djelovanjem. Tamošnju graditeljsku baštinu karakteriziraju niske panonske kuće, koje, kao i druge relevantne činjenice posavskoga podneblja, arhitekt asocijativno ugrađuje u svoju arhitektonsku viziju. To je diskretno prisutno u svim dijelovima plehanskoga projekta: crkvi sv. Marka, samostanu i kulturnom središtu koji tvore jedinstven kompleks profanog i sakralnog. Stambeni i kulturni korpus oblikuju prizemlje cijeloga kompleksa, iz kojega se vertikalno izdiže crkva, koja poput svjetionika svemu kraju objavljuje znak svoje prisutnosti i svoj poziv ljudima. Crkva je centralnog tlocrta u formi uspravnog valjka s uvučenom prizmom koja ga neočekivano preoblikuje u kvadratičan prostor interijera. Stoga, ulazeći u crkvu, istoga trenutka iščezava slika valjka i s nekim tajanstvenim osjećajem završavamo u prostoru pravih kutova. Pogledom u visinu dosežemo križni svod – krovšte crkve, kroz čije se pro-

(1993). Their choice of architect, not surprisingly, was Zlatko Ugljen, “an esteemed representative of the Bosnian school of modern architecture, founded by world-renowned theoretician and designer Neidhardt”.¹ It is well known that his work was esteemed highly in the field, and that he had received numerous domestic and international awards. He gained experience in the design of sacral spaces during the 1970’s and 1980’s in work on a number of important projects: the White Mosque in Visoko, the cathedral in Mostar (idea), the churches in Tuzla and Foča near Doboj, the interior of the Church of St. Paul in Sarajevo. Ugljen was, additionally, closely tied to certain Franciscans, a fact that reminds somewhat of the closeness Slovenian architect Jože Plečnik (1872 – 1957) fostered towards the Franciscan Province of Bosna Srebrena, the best-known symbol of which is his Franciscan Church of St. Anthony in Belgrade.

Kapela sv. Ive

zirne dijelove, kako kaže arhitekt, „kosmos uvodi u prostor“⁶. Svod se oslanja na četiri lebdeća stupa nošena čeličnom užadi i asocijativno se prikazuje „kao metafora transepta na stupovima“⁷.

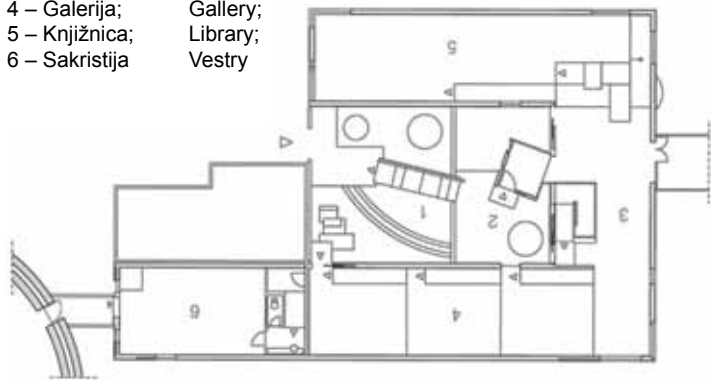
Sakralni kompleks crkve čine: glavni dio – *quadratum populi* – u kojemu se okupljaju vjernici na bogoslužju, zatim izvanjski prostor s kapelom i zvonikom u funkciji glavnoga ulaza u crkvu te stakleni narteks – a sve to u cjelinu integrira zidom ograđeni perivoj u kojem su prostor za molitvu na otvorenom i kameni ostaci srušene crkve. Kroz široko otvoren portal zvonika pogled se pruža preko perivoja, narteksa i crkve i završava na oltarnom

Ugljen’s architectural works correspond to the spiritual and cultural history of the region in which they are created. They show a reflection of the culture of traditional building, which, however, does not exclude architectural forms of supra-regional and universal character in the design concepts of sacral spaces. The best example of such a universal and innovative architectural design that applies modern technological and building methods is the cathedral in Mostar (idea), which was conceived in the end as “an architectural expression for every point in the world”.² In essence, it is intended as a Christian sacral space, but in its architectural

Crkva sv. Marka, samostan, galerija i sakristija

1 – Lapidarij;	Collection of stone monuments;
2 – Glavni ulaz;	Main entrance;
3 – Hol;	Corridor;
4 – Galerija;	Gallery;
5 – Knjižnica;	Library;
6 – Sakristija	Vestry

Church of St. Mark, monastery, gallery and vestry

design, it is simultaneously an open house for all people of any worldview or religious denomination, also making it a message of holistically interpreted humanism. The open space under its arches is a space for all people to think about oneself and the world, “in it, each individual believer and each individual visitor can feel at one with his or her own worldview”.³ Excluding the cathedral, a sacral space for all four corners of the Earth, Ugljen’s sacral works regularly correspond to regional and local history and architectural culture: thus, they are all “connected by the communal thread of the symbolic language of tradition”.⁴ Ugljen establishes a creative connection between the past and present, and in doing so, takes into account the natural surroundings, architectural environment, and the overall traditional cultural-historical context. He associatively establishes a connection between tradition and indigenous architecture with centuries, or even millennia of history. Thus, it is no surprise that the pre-Roman sacral space of Bosnia and Dalmatia were his source of inspiration for structures such as the church in Foča near Dobož (destroyed in 1992 during building), which was like a sculpture integrated into its natural surroundings on the plateau of the Kunara hill. It expressly points to the fact that the symbolism in his opus became ever stronger and more expressive. Beginning from Plehan as the historical cultural centre of Posavlje, Ugljen developed an architectural idea that relied on that specific historical context and on spiritual and cultural heritage. His goal was not for the architecture of Plehan to be a mere mark of accomplished functionality, but for it to be a symbol of everything that the Franciscans had given through the centuries and continued to give to the spiritual, cultural, and civilizational picture of the region.

Nearly a decade and a half ago, in his analysis of Zlatko and Nina Ugljan’s *Plehan Religious and Cultural Centre* project, Zagreb’s esteemed art historian Radovan Ivančević (1931 – 2004) wrote

Crkva sv. Marka,
galerija, lapidarij
i knjižnica

Church of St. Mark, gallery,
collection of stone
monuments, library

that he saw in it a happy combination of rationalism and imagination, the conception of a whole containing “exceptional dynamics, optimism, and clarity”. If it were to be built, wrote Ivančević, it would not be merely an “original, harmonious, and exceptional solution” for the spiritual needs of the region, but a “shining example for the entire cultural region as to how one can and should bravely and creatively build, instead of the boring and impotent imitation of antiquated solutions”. Plehan would “become an inescapable concept in the history of the church and art history in Bosnia and Herzegovina, and would reliably remain one of the exceptionally masterful examples of modern sacral architecture in the region and in Europe”. In the future, Ivančević concluded, it would “bear witness to the culture and intuition of those who ordered the design from the excellent and proven architect Zlatko Ugljen”.⁵

The project in Plehan grew as a concept from the spirit of the traditional culture of Posavina, which had been imprinted with centuries of Franciscan activity. Architectural heritage in the region is characterised by low Pannonian houses, which, like other relevant factors in Posavina, was incorporated into the architect’s architectural vision. This is discreetly present in all parts of the Plehan project; the Church of St. Mark, the monastery, and the cultural centre that form a unified complex of the sacred and profane. The residential and cultural corpus form the ground floor of the entire complex, from which the church rises vertically, announcing its presence and its call to the people of the entire region like a lighthouse. The church has a central floorplan in the form of an upright cylinder with a recessed prism that unexpectedly shapes the interior into a square. Thus, immediately upon entering the church, the picture of a cylinder disappears, and with a mysterious feeling we end up in a space of right angles. Looking up, we see a cross-shaped arch – the roof of the church, through whose clear parts “let the cosmos into the

pročelju s impresivnim *Raspećem* (1994.) slikara Ljube Ivančića, rađenim u mozaiku (v. 9 m). *Raspeće* je oblikom i dimenzijama izvedeno u punom suglasju s koncepcijom interijera i cijeloga sakralnog dijela kompleksa. Postavljeno je ukoso i svojim gornjim dijelom izranja kroz ovalni izrez „visećeg“ zida.

Vizualni doživljaj interijera snažno oblikuje zenitno svjetlo koje se uvlači kroz staklene dijelove križnoga svoda. Ono živopisno mijenja prostor i „čini ga svaki put drukčijim“, a „spletovi krovni i stropnih konstrukcija s otvorima u njima doprinose ekspresiji te promjenljive atmosfere, oni pulsiraju, stvarajući nestalne valere“⁸. Ne bez razloga arhitekt Ugljen naglašava da se upravo u sakralnoj arhitekturi „kao ni u jednom drugom arhitektonskom djelu koristi fenomen svjetla i njegove magije“⁹. Upravo se ta svjetlosna razvedenost u punoj mjeri ostvaruje u plehanskoj crkvi ili, kako to kaže arhitekt, konstrukcija križnoga svoda te crkve pridonosi „prostornoj specifičnosti i implicira određenu samosvojnost prostorne retorike“¹⁰.

U Ugljenovoj arhitekturi općenito, pa tako i na Plehanu, stalno je prisutna bijela boja, koja izvanredno korespondira sa svjetlom i „ona je upravo ono što – kao nijedna druga boja ne može doprinijeti prostornoj orkestraciji“¹¹. Ta arhitektova impresioniranost bjelinom vidljiva je u nekoliko crkvenih interijera, naprimjer u crkvi sv. Pavla u Sarajevu, zatim u Novoj Biloj i dr. Tako i na Plehanu: bjelina je prvi vizualni znak cijeloga kompleksa – i izvana i iznutra. Crkva je dovedena pod krov i slijedi joj unutarnje uređenje. Uz nju je, kao dio arhitektonске cjeline, kapela sv. Ive, koja je potpuno dovršena. Ona je, slobodno možemo reći, prasluka iz koje se iščitava doživljaj cjeline plehanskog sakralnog centra u svojoj dovršenosti. Izuzevši *Raspelo* kipara Mile Blaževića na vratima tabernakula, sve ostalo u znaku je Ugljenova prepoznatljiva dizajnerskoga rukopisa. Kao vrstan dizajner oblikovao je sav izvedeni inventar: oltarni stol, krstionicu, ambon, kalež, ciborij, oltarni križ, gostarice, tacnu za gostarice, podložak za knjigu, svijećnjake, oltarni stolnjak,

space”⁶, in the words of the architect. The arch is supported by four floating columns held up by steel cordage, and associatively appears “like a metaphor of a transept on columns”⁷.

The sacral complex of the church is made up of its main part — the *quadratum populi* — in which the faithful gather for service, the exterior space with the chapel and bell tower in the role of the main entrance into the church, and the glass narthex — all of which is integrated into a whole by a walled garden containing an exterior prayer space and the stone ruins of the destroyed church. The wide open portal of the bell tower casts its view over the garden, narthex, and church, and ends at the altar facade with its impressive *Crucifixion* (1994) by painter Ljubo Ivančić, composed in a mosaic (h. 9m). The *Crucifixion* was executed in both a shape and size that conforms completely to the idea of the interior and the entire sacral part of the complex. It is slanted, and its upper part breaches the oval cut of the “hanging” wall.

The visual experience of the interior is strongly shaped by the zenith light drawn in through the glass parts of the cross-shaped arch. It vividly changes the shape, “making it different every time”, while “the splices of the roof and ceiling construction and their openings contribute to its expression and a variable atmosphere, they pulse, creating impermanent values”⁸. It is not without reason that Ugljen accentuates that it is in sacral architecture “that the phenomenon of light and its magic is used as in no other kind of architecture”⁹. This very subdivision of light is realized in full measure in the church in Plehan, or, in the words of the architect, the construction of the cross-shaped arch of the church contributes to its “spatial specificity and implies a measure of individuality in its spatial rhetoric”¹⁰.

In Ugljen’s architecture in general, and in Plehan as well, the colour white is everpresent. White corresponds magnificently with light, and “it

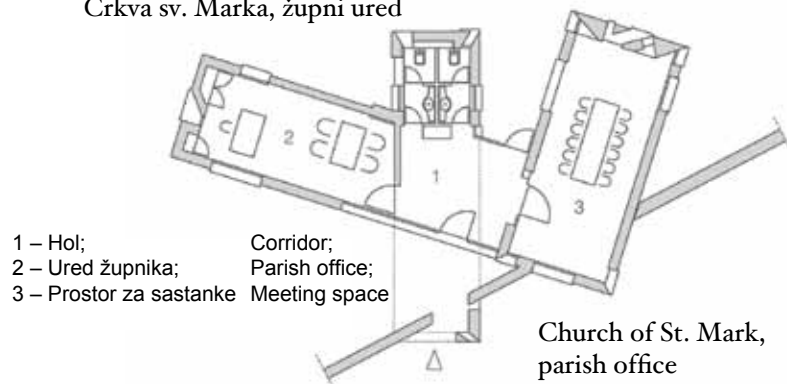
tepih, sjedala... Njegovo je načelo da stvara cjelovito umjetničko djelo i da sve mora biti u suglasju jedno s drugim. Prozračni prostor kapele s podom od bijeloga kamena, uz velike staklene zidne plohe koje daju obilje svjetla, pobuđuje jedinstven duhovni i estetski doživljaj „vedrine i optimizma“. Uz kapelu je predviđena sadnja autohtonog raslinja, i to s istočne strane, kamo se njezin prostor široko otvara prirodi. Usprkos transparentnosti velikih

is what contributes to spatial orchestration like no other colour can.”¹¹ The architect’s infatuation with whiteness is visible in a number of church interiors, for example, in the Church of St. Paul in Sarajevo, as well as in Nova Bila and others. It is also visible in Plehan: whiteness is the first visual mark of the entire complex, both from the outside and the inside. The church has been placed under a roof and is awaiting interior decoration.

Crkva sv. Marka, župni ured

Crkva sv. Marka, župni ured

Church of St. Mark, parish office

Beside it, as a part of the architectural whole, is the Chapel of St. Ivo, which has been completely finished. We can easily call it the archetype from which we can interpret the experience of the whole of the Plehan sacral centre. With the exception of the *Cross* by sculptor Mile Blažević on the doors of the tabernacle, everything else is written in Ugljen's recognisable design handwriting. A skilled designer, he designed all of the centre's inventory: the altar table, the font, the Ambon, the chalice, the ciborium, the altar cross, the ewers, the tray for the ewers, the book mat, the candelabras, the altar tablecloth, the rug, the seats... His principle was to create a complete work of art, and that everything must be in accordance with everything else. The airy space of the chapel with its white stone floor and large glass wall panels that provide an abundance of light engenders a unique spiritual and aesthetic experience of "clarity and optimism". The planting of local vegetation is planned alongside the eastern side of the chapel, the side of the chapel that is wide open towards nature. Despite the transparency of the large glass panels, the safety of the interior space is not violated by the external and the everyday. The vegetation on one side of the chapel and the walls on the other at a measured distance close this peaceful recess as a hidden, white space of peace and quiet.

The monastery and the cultural centre, the only secular part of the complex, are made of grounded architectural shapes above which the church rises as the sacral part of the space. The shapes of the cultural centre (consisting of the gallery, the library, and the lapidarium) and the rectory are reminiscent of low Pannonian houses with roofs facing two bodies of water, which is an accented visual link to the traditional building of the region.

Architect Zlatko Ugljen's *Plehan Religious and Cultural Centre* project, which he made in coope-

Crkva sv. Marka, župni ured

Church of St. Mark, parish office

staklenih ploha, skrovitost unutrašnjeg prostora nije narušena vanjskim i svakidašnjim. Raslinje s jedne strane kapele i ogradni zidovi s drugih strana na odmjerenoj udaljenosti zatvaraju taj mirni kutak kao skroviti bijeli prostor mira i tišine.

Samostan i kulturno središte, kao profani dio u cijelom kompleksu, prizemljenih su arhitektonskih oblika, iznad kojih se izdiže crkva kao sakralni dio prostora. Galerija i knjižnica s lapidarijem, koje tvore kulturno središte, zajedno s prostorijama župnoga ureda, svojim oblicima asociraju na niske panonske kuće s krovovima na dvije vode, što je naglašena vizualna poveznica s tradicijskim graditeljstvom toga kraja.

Arhitekt Zlatko Ugljen projektom *Vjersko i kulturno središte Plehan*, što ga je načinio u suradnji sa svojom kćeri Ninom Ugljen Ademović, još je jednom potvrdio ono već prije zapaženo, da u oblikovanju arhitektonsko-prostornih cjelina djeluje i kao kipar. Ako bismo apstrahirali funkcionalnu dimenziju, na plehanskom brežuljku gledali bismo umjetničko kiparsko ostvarenje – monumentalnu skulpturu.

ration with his daughter Nina Ugljen Ademović, is another confirmation of what has already been recognized – that, in his design of architectural and spatial wholes, he also acts as a sculptor. If we removed its functional dimension, we would perceive the structure on the hill in Plehan as a monumental work of sculpture.

- 1 Radovan Ivančević, „Zlatko i Nina Ugljen – Vjersko i kulturno središte Plehan (interpretacija i valorizacija)“, *Bosna franciscana*, 13/2000, str. 474-477, ref. 477.
 - 2 Srećko M. Džaja, „Arhitektonski izraz za svaku točku svijeta. Zlatko Ugljen: projekt za katedralu u Mostaru“, *Jukić*, 3/1973, Sarajevo, str. 108-113. Iznova tiskano u: Srećko M. Džaja, *Eseji, razgovori, polemike, prijevodi*, Udruga đaka i prijatelja Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, podružnica za Njemačku, München, 2005., str. 13-18.
 - 3 Stane Bernik, *Zlatko Ugljen, arhitekt*, Međunarodna galerija portreta, Tuzla, 2002., str. 38.
 - 4 *Isto*, str. 26.
 - 5 Radovan Ivančević, *nav. dj.*, str. 474, 476.
 - 6 Prezentacijski tekst Zlatka Ugljena „Vjersko i kulturno središte Plehan na Plehanu“, u: Stane Bernik, *nav. dj.*, str. 176.
 - 7 *Isto*.
 - 8 „Zlatko Ugljen, arhitekt Kuća otvorenih vrata“ (Intervju – razgovarao Marko Karamatić), *Svjetlo riječi*, br. 267, Sarajevo, lipanj 2005., str. 33.
 - 9 „Zlatko Ugljen – Razgovor/Intervju“ (razgovarali Stjepan Roš & Andrija Rusan), *Oris, časopis za arhitekturu i kulturu*, Zagreb, 12/2001, str. 19.
 - 10 Prezentacijski tekst Z. Ugljena o Plehanu, u: Stane Bernik, *nav. dj.*, str. 176.
 - 11 „Zlatko Ugljen – arhitekt. Kuća otvorenih vrata“, *Svjetlo riječi*, str. 33.
- 1 Radovan Ivančević, „Zlatko i Nina Ugljen – Vjersko i kulturno središte Plehan (interpretacija i valorizacija)“, *Bosna franciscana*, 13/2000, pp. 474-477, ref. 477.
 - 2 Srećko M. Džaja, „Arhitektonski izraz za svaku točku svijeta. Zlatko Ugljen: projekt za katedralu u Mostaru“, *Jukić*, 3/1973, Sarajevo, pp. 108-113. Reprinted in: Srećko M. Džaja, *Eseji, razgovori, polemike, prijevodi*, Association of Pupils and Friends of the Franciscan Classical Gymnasium in Visoko, German Branch, Munich, 2005, pp. 13-18.
 - 3 Stane Bernik, *Zlatko Ugljen, arhitekt*, International Portrait Gallery, Tuzla, 2002, p. 38.
 - 4 *Ibid*, p. 26.
 - 5 Radovan Ivančević, „Zlatko i Nina Ugljen – Vjersko i kulturno središte Plehan (interpretacija i valorizacija)“, *Bosna franciscana*, 13/2000, pp. 474, 476.
 - 6 The text of Zlatko Ugljen’s presentation “Vjersko i kulturno središte Plehan na Plehanu”, in: Stane Bernik, *Zlatko Ugljen, arhitekt*, International Portrait Gallery, Tuzla, 2002, p. 176.
 - 7 *Ibid*.
 - 8 “Zlatko Ugljen, arhitekt Kuća otvorenih vrata” (Interviewed by Marko Karamatić), *Svjetlo riječi*, no. 267, Sarajevo, June 2005, p. 33.
 - 9 “Zlatko Ugljen – Razgovor/Intervju” (Interviewed by Stjepan Roš & Andrija Rusan), *Oris, časopis za arhitekturu i kulturu*, Zagreb, 12/2001, p. 19.
 - 10 The text of Zlatko Ugljen’s presentation “Vjersko i kulturno središte Plehan na Plehanu”, in: Stane Bernik, *Zlatko Ugljen, arhitekt*, International Portrait Gallery, Tuzla, 2002, p. 176.
 - 11 “Zlatko Ugljen – arhitekt. Kuća otvorenih vrata”, *Svjetlo riječi*, p. 33.